

Тетяна
Чайка

БЕСІДИ З ВІЛЕНОМ ГОРСЬКИМ Мій інститут. Витяг з історії¹

Тетяна Чайка: Взагалі інститут був дуже молодий?

Вілен Горський: Так, звичайно — порівнюючи з нинішнім його станом. Та й сам Копнін був молодий — він же десь у двадцятих роках народився. Тож у 60-ті йому було сорок.

Т. Ч.: А набагато старші люди були тоді в інституті?

В. Г.: Вже не було. Або ж були одиниці. Скажімо, у нас у відділі був такий Микола Захарович Юшманов. Це дуже примітна постать, про яку є сенс розповісти.

Доля його склалася доволі трагічно, як і доля всієї філософії в радянський період. Розпочав він своє просування у філософію, будучи якимсь комсомольським діячем у МТС. І звідти він одержав направлення в Інститут червоної професури, до Москви. Він закінчив цей інститут десь у 1935 чи 36 році. Там він зробив, якщо можна так висловитися, публікації, це були всього лишень одна чи дві статті, і отримав призначення...

Т. Ч.: А в якій галузі він працював?

В. Г.: Ну, не знаю, цю галузь важко визначити. У нього була стаття про Каутського і Бернштайна. Критика ревізіонізму, мабуть. Це був позавчорашній комсомольський працівник МТС, вчорашній студент Інституту червоної професури — і з того він

¹ Продовжуємо публікацію інтерв'ю Тетяни Чайки з Віленом Сергійовичем Горським. Початок цієї публікації див.: ФД. — 2012. — № 2.

отримав призначення вченим секретарем в інститут філософії в Києві. Але рік у тому, що це ж був 1936-й. І коли Юшманов приїхав до Києва, «в живих» в інституті залишалася одна-сама прибиральниця. І він. Усіх пересажали.

Т.Ч.: Вже в 36-му?

В.Г.: Так.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, а можна згадати одне-два прізвища тих, хто на той час був заарештований?

В.Г.: Ну, це ціла хвиля. Це Семківський, Демчук, Юринець — з більш відомих. Шовкопляс такий був...

Т.Ч.: Все це були філософи?

В.Г.: Це були філософи кінця 20-х — початку 30-х років, причому деякі з них були цікаві. От, скажімо, Юринець. Це людина, яка закінчила Віденський університет. Потім він був на Першій світовій війні, воював у чехословацькому батальйоні. Опинився серед тих військовополонених чехів, які перебували десь у Сибіру, потім осів в Україні...

Т.Ч.: А він що — чех?

В.Г.: Ні, українець, але родом звідти. А осів тут. Це була людина з європейською освітою.

Т.Ч.: А якою була галузь його філософських інтересів?

В.Г.: Він активно працював в естетиці... Але передусім він був переконаний комуніст.

Т.Ч.: Він щось писав, у нього є якісь праці?

В.Г.: Звичайно. Взагалі це покоління, якому зараз потрібно приділяти увагу. До речі, зараз до нас вступає в аспірантуру онука Юринця. Це дівчинка з Дрогобича, причому вона спеціально збирала матеріал і має намір писати дисертацію про свого родича-філософа.

Т.Ч.: Он як? Вона йде у наш відділ історії філософії України?

В.Г.: На кафедру в Могилянку. Втім, це ще особлива тема — над чим працював наш відділ...

Т.Ч.: Отож, повернімося до Юшманова.

В.Г.: Так от, отримав він призначення, приїхав у безлюдний інститут, не знаю, скільки днів чи тижнів ходив на роботу, але, на жаль, це тривало недовго — задля порядку його теж прибрали. Його арештували, засудили. Потім, коли він був реабілітований, він розповідав, що в теці з його справою лежав один чистий аркуш паперу. Втім, людина відбула у місцях не таких віддалених належний строк...

Т.Ч.: «Належний» — це скільки?

В.Г.: Ну, точно не знаю. Загалом аж до хрущовської відлиги він сидів десь у Сибіру. Попервах був ув'язнений, потім на поселенні, там і одружився — і повернувся в Україну після реабілітації.

Т.Ч.: І він так і не знав, за що відсидів?

В.Г.: Не знав. Ні, його, звичайно, переконували, що він сидить як ворог народу... Але, врешті-решт, він був відновлений на роботі — у нашому відділі.

Т.Ч.: Тож коли Ви прийшли у 63-му, він там уже був?

В.Г.: Так.

Т.Ч.: А в нього був науковий ступінь?

В.Г.: Ні. Це вже ми потім всіляко старалися йому допомогти, і зрештою він таки захистив і кандидатську, і навіть докторську дисертацію. Причому на захисті докторської першим опонентом у нього був ніхто інший, як Марк Борисович Мітін, котрий, так би мовити, доклав руку до всіх гонінь. І от, виступаючи з трибуни, Мітін сказав, що окрім наукової цінності, яку являє собою праця, підготовлена Юшмановим, треба ще пам'ятати про цю особистість, на долю якої випали такі тяжкі випробовування, несправедливий осуд тощо. Це прозвучало з вуст Мітіна, й усіма було сприйнято з усмішкою, але такий факт мав місце бути.

Оце про Юшманова.

Т.Ч.: Тож він представляв у вас, так би мовити, стару генерацію. Скільки тоді йому було приблизно років?

В.Г.: Виглядав він досить бадьоро... Ну, не знаю, десь років під 60.

Т.Ч.: І вже був в інституті на становищі «дідуса»?

В.Г.: Так. До речі, ось що цікаво. Саме тоді, в період відлиги, відділ почав досліджувати історію української філософії 1920—30-х років.

Т.Ч.: Із власної ініціативи?

В.Г.: Не зовсім, почасти це було зініційовано Копніним. Понад те, потім це було приурочено до сторіччя від дня народження Леніна — адже наближався 1970 рік. Готувалася до ювілею книга... Таким чином, уперше було піднято матеріал, який до того часу був абсолютно недоступний для дослідження — усі оті покоління філософів, які зазнали утисків за сталінського режиму. Передусім нас цікавив кінець 20-х — початок 30-х років.

Т.Ч.: А кого конкретно ви досліджували, хто увійшов до тієї групи?

В.Г.: Та я їх уже називав — Юринець, Демчук, Семківський...

Т.Ч.: Шовкопляс...

В.Г.: Так, той самий Шовкопляс, котрий спочатку їх усіх садовив, а потім і сам туди ж потрапив. Ну, і ще декотрі особистості. Про Юринця я вже кілька слів сказав. Він брав активну участь у літературних дискусіях 1929—31 років, у нього є праці з феноменології, з естетики. Демчук був у тривалому відрядженні в Німеччині й написав та опублікував велику книгу, присвячену критиці, звісно — бо ж суб'єктивно вони всі вважали себе марксистами — критиці тодішньої німецької філософії. За що й поплатився. У дискусії тих років лунала викривальна думка, що от, мовляв, Демчук дійшов до того, що цілу книгу присвятив критиці сучасних німецьких буржуазних філософів, аж навіть цитує їх дослівно за першоджерелами.

Т.Ч.: Природно, він же, на жаль, знав мови.

В.Г.: Звичайно.

Т.Ч.: А цікаво, кого він міг критикувати саме як сучасних німецьких філософів? Неокантіанців чи кого?

В.Г.: Очевидно, й неокантіанців. Широ кажучи, зараз не пригадаю, кого саме.

Т.Ч.: А чи залишилися якісь його праці?

В.Г.: Так, залишилися, є праці всіх цих філософів. І є часописи. Виходив часопис «Під прапором марксизму», «Прапор марксизму-ленінізму» — він мав різні назви — довоєнний часопис на Україні, де друкувалися філософські статті... От, скажімо, Семківський — він ще із старих бундівців, партійний діяч дореволюційного часу. Це високоосвічена людина, яка окрім писання навчальних посібників переймалася також проблемою філософського осмислення теорії відносності Альберта Айнштейна. У нього є навіть ціла монографія, присвячена цьому питанню.

Т.Ч.: Це все довоєнні часи?

В.Г.: Це все кінець 20-х — початок 30-х років. З 1929 до 1931 року проходить декілька філософських дискусій, кожна з яких присвячувалася «викриттю» певної групи. По тому, десь за рік, відбувалася нова, на якій про попередніх критикованих не йшлося — вони вже перебували в місцях не таких віддалених, а «викривали» тих, хто рік тому виступав викривальниками. Отак Демчук першого разу критикував Юринця, говорив, що той «без хребта», і Юринець вставав і каювся, казав, що так, справді, я без хребта, я вклонявся, мовляв, перед авторитетом буржуазних німецьких та інших філософів, — а через рік Шовкопляс виступає з критикою Демчука, котрий, мовляв, дійшов до того, що цілу книгу присвятив буржуазним філософам і навіть їх цитує. Все, вже й Демчука не стало. За рік зникає і Шовкопляс. Оце така хвиля була. Причому це ще був лишень період становлення отієї сталінської жорсткої системи «розуміння» філософії, — і водночас це був період філософських пошуків. Люди широко намагалися переосмислити досвід філософії під кутом зору ідей марксизму, якому вони суб'єктивно були віддані. Вони шукали, і в процесі цих пошуків і дискусій виникали й цілком пристойні, гідні інтересу позиції, які в цілому не виходили за межі філософії як строгої теорії.

Отож, ми за часів Копніна розпочали досліджувати це коло проблем. Але не тільки.

Т.Ч.: Пробачте, я до сказаного задам іще таке зустрічне питання. Коли в 60-ті роки ви розпочали дослідження цієї ситуації, ви мали в своєму розпорядженні безпосередні джерела?

В.Г.: Так.

Т.Ч.: А що це були за джерела?

В.Г.: Ну, в бібліотеках були книжки тих авторів, часописи. Філософські часописи, які тоді виходили.

Т.Ч.: А от, скажімо, протоколи отих так званих філософських дискусій були доступні?

В.Г.: Ні. Цього не було.

Т.Ч.: А де б вони могли бути?

В.Г.: Я не знаю, чи збереглося все це. Але в часописах друкувалися матеріали цих дискусій, доповіді, виступи, найдокладніші звіти.

Т.Ч.: І промови самих звинувачуваних?

В.Г.: Так, так. Це все оприлюднено. До речі, ми, як «першоджерело», використали самого Юшманова — адже якоюсь мірою він був у наших очах сучасником того історичного періоду, в нього було кілька статей, присвячених цим постатям і опублікованих уже тут. Цікаво, що він був не єдиний на Україні, хто вцілів і повернувся сюди; ще було декілька таких людей. У всякому разі, нам був добре відомий харківський філософ Яків Семенович Блудов. Він там у Харкові теж у 20-ті й на початку 30-х років обіймав дуже високі посади на філософській ниві...

Т.Ч.: А де ж там була ця нива? Там же інституту не було?

В.Г.: Як не було? Столицею України тоді був Харків, у Харкові було створено інститут суспільних наук, який вважався марксистсько-ленінським. А в Києві перебувала Академія наук, на яку дивилися дуже косо, як на осереддя буржуазного духу. Згодом, поступово отой харківський інститут зливається з академічним, і так утворюється інститут філософії. Це вже 30-ті роки.

Т.Ч.: І вже саме в Києві?

В.Г.: Саме в Києві. Столиця перейшла до Києва в 1934-му, і інститут був уже в Києві.

Т.Ч.: Тобто Блудов був з отого харківського кола?

В.Г.: Так. Він відсидів своє, а після реабілітації викладав у харківському університеті. Часто навідувався до нас у Київ. Я спілкувався з ним особисто. Так от, найцікавіше те, що перші публікації в наших збірниках статей Юшманова про когось із цієї когорти, — вже не пам'ятаю, про кого саме, — викликали страшенне обурення з боку Якова Семеновича. Як це так, мовляв, отих ворогів народу знову починають піднімати на щит! Ми йому кажемо: Якове Семеновичу, ви ж самі тоді постраждали! Так, каже, зі мною тоді промашка вийшла, ліс рубають — тріски летять, а от вся решта — справжні вороги народу, агенти кулацтва, гідні всіякого осуду. І в 60-ті роки, і до кінця життя він залишався з такими поглядами — хоча сам пройшов усі кола пекла за повною програмою аж до своєї реабілітації. Сидів, до речі, з Остапом Вишнею у тих таборах, потім про це згадував... Отак.

(Далі буде)